

УДК 330.4

В'ячеслав Дедекаєв,

докт. економ. наук,
член-кореспондент Інженерної академії України,
професор Університету державної фіскальної служби України

ЕКОНОМІКА УКРАЇНИ В ПЕРШОМУ ДЕСЯТИРІЧЧІ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Проблеми боротьби з економічною кризою знайшли відображення у роботах національних вчених. Автори одностайні у висновках, що причинами кризи в Україні наприкінці ХХ століття була відсутність розробленої методології переходу від соціалізму до капіталізму, мінізація економіки, корупція апарату державного управління, вплив світової кризи. У статті доводиться, що головна причина економічної кризи – це нехтування законами суспільного розвитку.

Ключові слова: криза, девальвація, інфляція, депресія, приватизація, інвестиція.

Постановка проблеми. Україна відзначає чверть століття незалежності. Вона пройшла складний шлях значних трансформаційних перетворень – від планової адміністративно-командної системи національного господарства до правової цивілізованої країни європейського зразка з ринковими відносинами. Разом із тим увесь цей час тривала боротьба з економічною кризою, найбільш глибокий період якої припав на перше десятиліття незалежності України.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблеми боротьби з кризою знайшли своє відображення у роботах вітчизняних учених, таких як О. Алімов, О. Білоус, З. Варналій, В. Гесць, І. Горленко, А. Гриценко, М. Денисенко, І. Жилиєв, В. Кузьменко, Б. Маліцький, С. Онишко, А. Олешко, В. Попович, А. Чугаєв, А. Чухно, С. Юрій. Автори одностайні у висновках, що причинами глибокої економічної кризи в Україні наприкінці ХХ століття були, по-перше, відсутність розробленої методології переходу від соціалізму до капіталізму, по-друге, суперечливість законодавчої бази, по-третє, мінізація економіки, по-четверте, корупція апарату державного управління, по-п'яте, посилення глобалізації та інтеграційних процесів, по-шосте, відкритість національної економіки, по-сьоме, вплив світової кризи. З висновками авторів слід погодитись, тому що ці фактори дійсно впливають на економічну кризу. Але, на нашу думку, економічна криза в Україні виникла у зв'язку з нехтуванням законами суспільного розвитку у процесі реформування національного господарства. Тому з позицій сьогодення слід дослідити ці питання.

Виклад основного матеріалу. Так, в умовах випуску складної продукції між тисячами підприємств України та інших республік СРСР утворилися стійкі господарські зв'язки на основі їх кооперування. Після отримання Україною незалежності ці зв'язки були зруйновані. Встановити зв'язки із західними фірмами не вдалося через низьку конкурентоспроможність українських підприємств на світовому ринку. Таким чином, був порушений економічний закон спеціалізації та кооперування виробництва. Це спричинило не тільки скорочення виробництва, але й зупинки та банкрутства вітчизняних підприємств.

Загальна анархія виробництва в умовах спекулятивно-ринкових відносин охопила і банківську систему. Введення в обіг українського карбованця (купона) не покращило становища – розпочалася грошово-фінансова криза як вияв загального кризового стану економіки. Грошово-фінансова криза супроводжувалася порушенням грошового обігу внаслідок інфляційних процесів. Уряд України намагався покривати дефіцит бюджету періодичними грошовими емісіями. Наповнення ринку паперовими грошима без забезпечення товарною масою викликало нестримний потік гіперінфляції. Так, у 1992 році обсяг емісії грошової маси становив 3,5 трильйонів карбованців, інфляція досягла 2500 відсотків, а дефіцит бюджету склав 3 трильйони карбованців [1]. Такі заходи вплинули на шалене зростання цін на продукти першої необхідності, що, у свою чергу, збільшило масове зубожіння населення.

Слід зазначити, що зусилля парламенту були зосереджені на законотворчій діяль-

ності. За п'ять років незалежності Верховною Радою України було ухвалено близько трьохсот законів та більше тисячі двохсот постанов. Така плідна парламентська діяльність мала принести вагомий результат. Проте замість очікуваних позитивних змін фактично мали місце такі негативні явища, як економічна криза, гіперінфляція, фінансове банкрутство підприємств, зростання злочинності, безробіття. Законодавчі акти виявилися неадекватними реальним виробничим відносинам. Вони не відображали соціально-економічних процесів, що відбувалися у суспільстві. Основний промах – у намаганні запровадити серію законів капіталістичного вільного ринку для регулювання виробничих відносин ще на той час соціалістичної України без відповідних змін форм власності.

Таким чином, штучно була здійснена розбалансованість між виробничими силами і виробничими відносинами, чим порушено економічний закон їх обов'язкової відповідності. Через це виникла розбіжність між де-юре і де-факто, що стало причиною невиконання державних нормативних актів. Де-юре залишались звичайнісінькими папірцями, які не набували законної сили. Суспільство жило за своїми неписаними законами де-факто. Тому виникла нагальна потреба у зміні форми власності з державної на приватну й акціонерну. Із цією метою Кабінет Міністрів України прийняв Постанову «Про випуск в обіг приватизаційних сертифікатів». Кожен громадянин України отримав право на свою частку державного майна у формі депозитних майнових сертифікатів у розмірі 15 доларів США. Йшлося не про саме майно, а про дивіденди із цієї суми за умови вкладення сертифікату у реальний об'єкт. Разом із млявістю виявилась і хибність підходу до процесів приватизації. Виплили на поверхню економічні ділки, менеджери кримінального бізнесу, корумповані посадові особи.

Перехід до ринкових відносин у першій п'ятирічці незалежності України спричинив відміну нормування і тарифну систему оплати праці та запровадження, замість затратного механізму госпрозрахунку, ресурсозберігаючого, оскільки ціни стали визначатися за механізмом «попит – продукція». У таких умовах розмір оплати праці почали встановлювати на контрактній основі, розраховуючи фонд оплати праці як частку обсягу реалізованої продукції. Частину зарплати почали виплачувати «у конвертах». Склалося враження, що перестав діяти закон вартості.

Таким чином, головним детермінантом економічної кризи у першій п'ятирічці незалежності України стало нехтування економічними законами суспільного розвитку.

Уряд України вживав заходів щодо подолання економічної кризи. Першим програвшим антикризовим документом незалежної України стала «Програма надзвичайних заходів щодо стабілізації економіки України та виходу з кризового стану» [2]. Проте відсутність управлінського досвіду регулювання ринкової економіки призвела до хаотичного впровадження антикризових інструментів, більшість із яких мали негативний ефект або були задекларовані, але не виконані [3].

Нова фаза антикризової політики України розпочалася у 1994 році з прийняттям антикризової програми «Основні засади і напрями становлення економіки України в кризовий період» [4]. Цей документ був підготовлений групою українських та зарубіжних спеціалістів під керівництвом В. Пинзенника в березні 1994 року. Особливість антикризової програми полягає в тому, що саме Віктор Пинзенник, обіймаючи посаду віце-прем'єр-міністра України, був головним ідеологом реформування економіки під час переходу країни від адміністративно-командної системи до ринкових відносин.

Аналіз програми приводить до висновку, що вона охоплювала оргтехзаходами окремі несуттєві ділянки економіки країни. Програма зовсім не розкривала сутності структурних змін в економіці в цілому та в промисловості і сільському господарстві зокрема. Саме тому виконання цієї програми не вивело державу із кризи, а, навпаки, поглибило її [5]. Віддзеркаленням економічної кризи, як відомо, є рівень інфляції, який в Україні у 1994 році становив 401%, 1995 – 281,7%, 1996 – 39,7%. Проведення грошової реформи звелось до заміни грошових знаків на інші. Інвестиційна сфера України перебувала також у кризовому стані: обсяг капітальних вкладень за 1989 – 1996 роки скоротився у 5 разів [6]. Згідно з даними збірки «The World Competitiveness Yearbook», рівень життя в Україні в 1997 – 1999 роках був одним із найнижчих серед країн не тільки Європи, але і найближчих сусідів у СНД [7].

Слід зазначити, що 2000 рік став роком економічної стабілізації. У цьому році відбулося реальне зростання ВВП України на 5,8 відсотка. Відбулась гармонізація монетарної і бюджетної політики, запроваджено прозору схему меж бюджетних трансферів, почався наступ на не грошові трансакції. У 2000 році в Україні розпочато аграрну реформу, у результаті якої майже 6,4 млн. українців отримали землю у приватну власність. Було відновлено фінансову стабільність, довіру до національної валюти. Позитивна тенденція склалася у промисловості: обсяг продукції збільшився на 12,9 відсотка. Реальний на-

явний грошовий дохід населення перевищив рівень 1999 року на 6,3 відсотка. Істотного зміцнення набули державні фінанси. Дефіцит зведеного бюджету, який у 1992 році становив 13,7 відсотка ВВП, зменшився у 1999 році на 1,5 відсотка, а у 2000 році досягнуто профіциту у розмірі 0,7 відсотка ВВП [8].

Висновки

Таким чином, у 2000 році зміни в економіці мали системний характер і стали позитивною тенденцією переходу від економічної депресії до фази поживлення, що стало основою подальшого довгострокового зростання, починаючи з 2001 року.

Сучасний стан економіки України Л. Бальцерович пояснює, насамперед, тим, що після проголошення незалежності Україна затягнула з проведення радикальних реформ, у результаті чого отримала лише частково ринкову економіку з великим втручанням держави та впливами олігархів [9].

Список використаних джерел:

1. Дедекаєв В.А. Альтернативні шляхи виходу з кризи. / В.А.Дедекаєв // За вільну Україну. – 1993. – 24 червня. – С.3.
2. Про Програму надзвичайних заходів щодо стабілізації економіки України та виходу з кризового стану : Постанова Верховної Ради РСР України від 3 липня 1991 р. № 129-ХІІ // Відомості Верховної Ради. – 1991. – № 36. – С. 473.
3. Олешко А.А. Антикризисное регулювання національної економіки: теорія і практика / А.А.Олешко. – Ірпінь: Видавництво Національного університету ДПС України, 2012. – С.245.
4. Про основні заходи і напрями становлення економіки України в кризовий період : Постанова Верховної Ради України від 15 червня 1994 р. – № 6 // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 62. – С. 341.
5. Дедекаєв В.А. Детермінанти тіньової економіки : монографія / В.А.Дедекаєв. – К.: МП «Леся», 2006. – С. 56.
6. Дедекаєв В.А. Концепція економічної безпеки України / В.А.Дедекаєв. – К.: НАН України «Логос», 1999. – С. 25.
7. The World Competitives Yearbook. IMD [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://http://data.cemr.rssi.ru/iserweb/cokzh.asp>.
8. Дедекаєв В.А. Джерела системного підходу в економічному аналізі національного господарства / В.А.Дедекаєв // Науковий вісник Національного університету ДПС України. – 2012. – № 3. – С.10.
9. Козловський І.В. Бальцерович не критикує, а тверезо оцінює та рекомендує / І.В.Козловський. // Голос України. – 2016. – № 77. – С. 5.

Проблеми боротьби з економічним кризисом нашли отражение в работах национальных ученых. Авторы единодушны в выводах, что причинами кризиса в Украине в конце XX века стало отсутствие разработанной методологии перехода от социализма к капитализму, тенезация экономики, коррупция аппарата государственного управления, влияние мирового кризиса. В статье доказывается, что главная причина экономического кризиса – это игнорирование законов общественного развития.

Ключевые слова: кризис, девальвация, инфляция, депрессия, приватизация, инвестиция.

The problems of dealing with economic crisis were raised in the works of many national scientists. The authors coincide in their conclusions that the lack of any developed methodology of transition from socialism to capitalism, the shadow economy, the corruption of the state government as well as the world crisis resulted in the crisis that burst out in Ukraine at the end of the 20th century. The article proves the neglect of the rules of social development to be the main reason of the economic crisis.

Key words: crisis, devaluation, inflation, depression, privatization, investment.